

ДАКУМЕНТЫ ЧАЛАВЕЧНАСЦІ: ІНСКРЫПТЫ І ЭКСПРОМТЫ АЛЕГА АНТОНАВІЧА ЛОЙКИ

У. Ю. Верына

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
verina14@rambler.ru*

Інскрыпты – каштоўная крыніца пры вывучэнні спадчыны пісьменніка. Да інскрыптаў адносяцца дарчыя надпісы на кнігах, фотаздымках, альбомныя запісы, віншаванні на паштоўках і інш. У артыкуле разглядаюцца інскрыпты, якімі Алег Антонавіч Лойка суправаджаў свае кнігі пры дарэнні. Высвятляюцца іх асаблівасці: сувязь з назвай і сэнсам кнігі, з асобай адрасата. Кожны інскрыпт Алега Антонавіча непаўторны, створаны для канкрэтнага чалавека, тут і зараз, пераважна ў самы момант дарэння. Гэта ўласцівасць сведчыць пра асаблівую чалавечнасць аўтара, шчодрасць яго таленту. Увага да чалавека вылучае мемуары А. А. Лойкі, створаныя ім літаратурныя партрэты, а таксама падручнікі, навуковыя артыкулы. У інскрыптах праявіліся таксама ўласцівыя дзіцячай творчасці А. А. Лойкі дасціпнасць, афарыстычнасць, майстэрства паэтычнай гульні.

Ключавыя словы: інскрыпт; экспромт; дарчы надпіс; Алег Антонавіч Лойка.

DOCUMENTS OF HUMANITY: INSCRIPTS AND EXPROMTS OF ALEH ANTONAVICH LOJKA

U. Yu. Veryna

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
verina14@rambler.ru*

Inscripts are valuable sources for studying the writer's legacy. They include gift inscriptions on books, photographs, album notes, congratulations on postcards and others. The article examines the inscriptions with which Aleh Antonavich Lojka accompanied his books on donations. Their features are found out such as the connection with the title and meaning of the book, with the person of the addressee. Every Aleh Antonavich's inscription is unique, created for a specific person, here and now, mostly at the moment of donation. This property testifies to the special humanity of the author, the generosity of his talent. Attention to the person is highlighted by the memoirs of A. A. Lojka, his literary portraits, as well as textbooks, scientific articles. The inscriptions also showed the wit, aphorism, mastery of poetic play which inherent children's creativity by A. A. Lojka.

Key words: inscription; impromptu; gift inscription; Aleh Antonavich Lojka.

У юбілейны год мы збіраем вобраз Алега Антонавіча Лойкі, звяртаючыся да яго вершаў і прозы, перакладаў, навуковых і крытычных прац. Шматлікія таленты Алега Антонавіча яднаюцца яго галоўным дарам – чалавечнасцю, і нездарма кніга, прысвечаная яму і сабраная яго вучнем прафесарам А. І. Бельскім, называецца “Чалавек з сонечнаю ўсмяшкай” [4].

Дар чалавечнасці выяўляўся ва ўсім, і менавіта дзякуючы гэтаму зробленае А. А. Лойкам захоўвае значнасць, а яшчэ і набывае яе з цягам часу. Падручнікі, напісаныя прафесарам А. А. Лойкам, змяшчаюць ацэнкі, важныя для аўтара, і менавіта яны дапамагаюць чытачу адразу зразумець значэнне таго ці іншага твора ці пісьменніка. «“Слова пра паход Ігаравы” – твор геніяльны» [2, с. 110], – чытаем мы ў падручніку «Старабеларуская літаратура», у самым першым сказе, які пачынае раздзел, прысвечаны гэтаму помніку літаратуры, і далей аўтар тлумачыць, у чым гэта геніяльнасць, на яго думку,

у тым выпадку, калі датаваць твор XII ці XVIII стагоддзем. Гэта галоўнае, самае важнае, і гэта тыя высновы, да якіх прыйшоў асабіста даследчык.

Мемуарныя нататкі А. А. Лойкі вылучае ўвага да дэталей знешняга вобліку, рыс характару, дэталей адзення і мімікі – так былі створаны неацэнныя літаратурныя партрэты, у якіх не толькі і не столькі характарызуецца творчасць пісьменнікаў – сяброў і калег мемуарыста, але найперш аднаўляецца вобраз іх асобы. Такіх літаратурных партрэтаў у беларускай крытыцы і мемуарыстыцы зусім няшмат. У літаратурных партрэтах беларускія крытыкі пераважна засяроджваліся на якасцях створанага, а не творцы, а таму часта чытач заставаўся без уяўлення пра воблік пісьменніка. Успаміны і крытычныя артыкулы Алега Антонавіча насычаны партрэтнымі дэталямі, якія даюць нам магчымасць адчуць чалавека: «Набрынялыя мускулы рук, спадзістыя – да сутуласці – плечы. Нібы толькі ўчора ён выпусціў з рук плуг» (пра Уладзіміра Дамашэвіча) [1, с. 116]; «Быў жнівень. Былі, як звычайна, уступныя экзамены на філфак, а яна, Бог ведае як, прайшла, дайшла да мяне, старшыні прыёмнай камісіі па беларускай мове і літаратуры (была ў круглай велізарнай саламянай панаме, большай, чым на вядомым партрэце Цёткі – Алаізы Пашкевіч), і, як мне здалася, неспадзявана аб’явіла: “Выходжу замуж”» (пра Яўгенію Янішчыц) [1, с. 124].

І навуковыя артыкулы, і біяграфічныя раманы – усё, што ствараў Алег Антонавіч, абавязкова так ці інакш судакраналася з чалавечнасцю, таму што натхнялася ёю.

Асобнай крыніцай для вывучэння асобы і творчасці А. А. Лойкі з’яўляюцца яго інскрыпты – дарчыя надпісы на кнігах, фотаздымках, альбомных запісы, віншаванні на паштоўках. Інскрыпты – гэта так званыя па-за тэкставыя феномены: формы мастацкай рэакцыі на вынік літаратурнай творчасці, тое, што ўзнікае “пасля тэксту” (у англамоўнай тэрміналогіі *aftertext*) [3, с. 7]. Да ліку па-за тэкстаў адносяць мемуары, інтэрв’ю, лісты, а таксама водгукі, якія знаходзяць літаратурныя творы ў іншых відах мастацтва. Усё гэта перыферычныя ці маргінальныя з’явы, у шэрагу якіх інскрыпты яшчэ менш заўважныя. Гэта зусім невялікія і часта прыватныя, абумоўленыя пэўнай сітуацыяй надпісы. Тым не менш інскрыпты даўно прызнаныя каштоўнай крыніцай ведаў не толькі пра пісьменнікаў ці іх адрасатаў, але і пра самі выданні, іх гісторыю і змест, культурна-гістарычную сітуацыю пэўнай эпохі. Інскрыпты ўключаюцца ў поўныя зборы твораў нароўні з эпісталамі, дзённікамі, іншымі дакументамі маргінальнага (мастацка-дакументальнага) статусу (гл. у «Зборы твораў» Я. Коласа ў 20 т., дарчыя надпісы ўвайшлі ў 9-ты том «Поўнага збору твораў» Я. Купалы), але пераважная большасць інскрыптаў застаецца фактам выстаў ці асобных публікацый (напрыклад, у 2019 г. працавала экспазіцыя інскрыптаў Васіля Быкава ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры «Васіль Быкаў. Пункціры жыцця...», якая выклікала вялікую цікавасць, але асобнага выдання інскрыптаў В. Быкава пакуль няма).

Розныя пісьменнікі па-рознаму ставяцца да дарчых надпісаў, некаторыя ўвогуле не надаюць ім асаблівага значэння, але ёсць пісьменнікі, для якіх дарчы надпіс, як і сам факт дарэння кнігі, былі асаблівым рытуалам. Такім быў Алег Антонавіч. Кніга была для яго святам, якім ён хацеў падзяліцца з блізкімі людзьмі. Робячы падарунак, ён абавязкова падпісваў кнігу, і тэкст складаўся кожны раз унікальны і часта ў самы момант дарэння. Для кожнага Алега Антонавіча знаходзіў асобныя словы, амаль не карыстаючыся дзяжурнымі фразамі “На доўгую памяць” ці “З найлепшымі пажаданнямі”.

Пры падтрымцы родных і блізкіх Алега Антонавіча, якім я выказваю шчырую падзяку, было сабрана каля 30 дарчых надпісаў на кнігах, значна менш захавалася інскрыптаў на фотаздымках і паштоўках, альбомных запісы адзінкавыя, але, атрымаўшы ўсе гэтыя матэрыялы, можна ўпэўнена сцвярджаць, што гэта найкаштоўныя крыніцы. У надпісах і аўтографах А. А. Лойкі часта сустракаюцца вершаваныя мініяцюры, дасціпныя гука- і словаспалучэнні, парадоксы, каламбурны – усё тое, чым багатая яго мастацкая спадчына, што вылучае яго эсэістыку і паэзію. (У мастацкай спадчыне Алега Антонавіча гэты бок таленту поўна рэалізаваўся ў кнігах, створаных для дзяцей.)

Ужо з той колькасці, якая даступна была на сёння, можна адзначыць, што ўнікальнасць, да якой імкнуўся Алег Антонавіч, ператварала кожны інскрыпт у асобны твор, са сваімі асаблівасцямі. Выразна вылучаецца група надпісаў, у якіх прысутнічае сувязь са зместам кнігі і з асобай адрасата. Вершам падпісана кніга перакладаў І. В. Гётэ «Спатканне і ростань» для калегі прафесара П. І. Ткачова:

Дарагому Паўлу Ткачову.
Ты мяне ўздымаў на гэта,
Сэрца мацаваў натхненнем.
Не пакрыўдзся, Ёган Гётэ,

Што тваім мы ніцым ценом.
Абдымаючы,
твой Алег
20.04.1981

Кнігі з серыі «ЖЗЛ» «Скорина» і раман «Скарына, або Сонца Маладзкіковае» Алег Антонавіч падпісваў, выкарыстоўваючы імітацыю старажытнай даціроўкі ці адпаведную лексіку. Напрыклад, сяброўцы дачкі, біёлагу па адукацыі, выказаў такое пажаданне:

«Дарагой Рэні Саўчанка,
каб доктар-батанік Скарына шчыра памагаў ёй дактарызавацца таксама. Алег Лойка.
У Мінску, травеня 3 дня, року Панскага 1989-га».

Дзецям і ўнукам аўтар часта выказваў жартаўлівыя ці сур'ёзныя павучэнні: «Дарагому, любімаму ўнуку Віталіку блаславенне Скарынай: службы, унуча, паспольшству, цноце і прыгожству!.. Твой дзед Алег. У Мінску, 1989, люты, дня 26». У кнізе «Купала»: «Дарагому Віталіку – майму першаму ўнуку, каб рос дастойным вялікага Янкі Купалы. З любоўю і творчай радасцю. Твой дзед Алег. Мінск, 25 лютага 1983».

Укладзеная Алегам Антонавічам «Кніга пра Скарыну» «Слаўны сын Беларусі», падараная дачцэ Антаніне, мае і дарчы надпіс, і верш «Маім дзецям», запісаны на асобнай старонцы, гэта англійскі санет. Вытрымліваючы схему рыфмоўкі, гэты санет мае некананічную метра-рытмічную структуру:

У любую часіну,
У любай, ліхой сарочцы
Дочцы скажу і сыну,
Сыну скажу і дочцы:

Люблю, давяраю, веру,
Шчасця, дабра толькі зычу
І ўсяго, што ў меру,
І каб было пазычыць.

І каб было доўг сплываць,
І каб было ў запасе
Сілы ліхасць зыначваць
З марамі на папасе!..

Вам веру, і вы верце
Жывому мне і па смерці.
Алег Лойка

Самі назвы кніг А. А. Лойкі як быццам былі прызначаны да таго, каб аўтар звяртаўся да чытача з адпаведнымі словамі. Выбар назваў, тлумачэнне іх сэнсу аўтарам, калі ў інскрыпце ён змяшчае назву ў кантэкст, – таксама пэўная рыса паэтыкі творцы. Такімі з'яўляюцца назвы «Лінія жыцця», «На юначым шляху», «Кельты не ўміраюць», «Калі ў дарозе ты...», «Дрэва жыцця». І, нават падпісваючы «Галгофу», «кнігу лёсаў», Алег Антонавіч жадаў, «каб менш за ўсё галгофы было ў іх лёсе», ужываючы назву ў такім абагульнена-жыццёвым значэнні.

У самыя цяжкія часы, пасля смерці жонкі Ліліі Іванаўны, калі Алег Антонавіч цяжка хварэў, ён працаваў – несупынна, на бальнічных ложках, у Брэсце, Маскве, Мінску, Слоніме. Заўсёды пісаў ад рукі, таму сам працэс творчасці і пісьма быў для яго адным цэлым. Таму так багатыя яго інскрыпты на творчыя знаходкі, трапныя дэталі і лёгкія экспромты, што стварэнне пачыналася для яго ў працэсе і сітуацыі пісьма.

Колькасць надпісаў, зробленых Алегам Антонавічам, нават прыблізна, ацаніць немагчыма. Калі ўладальнікі аўтографаў дапоўняць збор копіямі сваіх надпісаў, думаю, атрымаецца дакумент, не менш важны, чым энцыклапедычны артыкул пра Алега Антонавіча. Менавіта для даследчыкаў гэтыя дакументы будуць важным матэрыялам, а тое, што творчасць Алега Антонавіча будзе вывучацца, гэта несумненна.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Лойка, А. Дрэва жыцця: кн. аднаго лёсу / А. Лойка. – Слонім: ГАУПП «Слонім. друкарня», 2004. – 623 с.
2. Лойка, А. А. Старабеларуская літаратура: падруч. для філал. спец. вышэйшых навучальных устаноў / А. А. Лойка. – Мінск: Вышэйш. шк., 2001. – 318 с.
3. Феномен затекста = The Phenomenon of Aftertext: монографія / Т. А. Снигирева [и др.]; под общ. ред. Т. А. Снигиревой, А. В. Подчиненова. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2021. – 392 с.
4. Чалавек з сонечнаю ўсмішкай: кн. пра Алега Лойку / рэдкал.: А. Бельскі (уклад.) [і інш.]. – Мінск: Выдавец Зміцер Колас, 2019. – 324 с.

УДК 821.161.3.09(092).Лойка А.

АГУЛЬНАЧАЛАВЕЧЫЯ МАТЫВЫ Ў ТВОРЧАСЦІ АЛЕГА ЛОЙКІ

А. У. Жардзецкая

*Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка
Мінск, Рэспубліка Беларусь
zherdetskayaa@mail.ru*

У артыкуле разглядаюцца асноўныя тэмы і вобразы лірыкі А. Лойкі, у паэзіі якога надзвычай важнае месца займаюць родная Слонімшчына з яе прыгожай прыродай, багатай гістарычнай спадчынай, а таксама блізкія і землякі паэта. Жыццёвая сіла і моц таленту паэта выяўляюцца ў яго інтымнай лірыцы.

Ключавыя словы: культурная спадчына; патрыятызм; талент; гісторыя; балада; каштоўнасць; Радзіма; інтымная лірыка.

GENERAL HUMAN MOTIVES IN THE WORKS OF ALEN LOJKA

A. V. Zhardetskaya

*Maxim Tank Belarusian State Pedagogical University
Minsk, Republic of Belarus
zherdetskayaa@mail.ru*

The article examines the main themes and images of the lyrics of A. Lojka, in whose poetry an extremely important place is occupied by his native Slonim region with its beautiful nature, rich historical heritage, and relatives and countrymen of the poet. The vitality and power of the poet's talent are expressed in his intimate lyrics.

Key words: cultural heritage; patriotism; talent; history; ballad; value; Motherland; intimate lyrics.

Творчая спадчына А. Лойкі з'яўляецца невычэрпнай крыніцай духоўных, маральна-філасофскіх, этычных і эстэтычных пошукаў для чытачоў. Лойкаўская паэзія сканцэнтравала ў сабе і глыбокія асабістыя перажыванні, і самы шырокі спектр быццёвых пытанняў. Не губляе яна сваёй актуальнасці і сёння, таму што садзейнічае выхаванню ў моладзі сапраўднага патрыятызму, павагі і любові да свайго народа, яго гісторыі, культурнай спадчыны.